

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Ανάπτυξη του Λόγου

Ενότητα 4: Ζητήματα γλώσσας στην Εκπαίδευση

Δήμητρα Κατή

Σχολή Επιστημών της Αγωγής

Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική
Ηλικία

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Παρά την ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας
ειδικότερα στη μορφολογία, σύνταξη, φωνολογία
και εν μέρει το λεξιλόγιο,

τα παιδιά αντιμετωπίζουν προβλήματα

στο σχολείο με:

- κατανόηση κειμένων (ειδικότερα των επιστημονικών), οδηγιών, προφορικών διαλέξεων, εξηγήσεων κ.λπ.
- διατύπωση ή συγκρότηση κειμένων, προφορικών και κυρίως γραπτών

Τα προβλήματα των παιδιών οφείλονται σε παράγοντες ατομικούς και κοινωνικούς:

1. Ατομικοί παράγοντες:

ανεπαρκείς νοητικές, γλωσσικές (μόνο λεξιλόγιο συνήθως) και κυρίως επικοινωνιακές ικανότητες.

Τα παιδιά δεν κατέχουν ορισμένα είδη λόγου, ειδικά εκείνα που δεν είναι οικεία στην καθημερινή επικοινωνία και είναι επιπλέον απαιτητικά (π.χ. ως προς το πόσο αφηρημένα είναι τα φαινόμενα που περιγράφουν).

π.χ.

το γράψιμο μιας εργασίας στη φυσική απαιτεί νοητική ωρίμανση για περιγραφή αφηρημένων φαινομένων, τεχνικό λεξιλόγιο, γνώση του πώς δομείται ειδικότερα ένα επιστημονικό δοκίμιο περιγραφής φυσικών φαινομένων κ.λπ.

2. Κοινωνικοί παράγοντες:

διαφορετικές εμπειρίες

ανάλογα με το κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον,
ειδικότερα διαφορετικές επικοινωνιακές ικανότητες.

π.χ.

η ανάγνωση παραμυθιών
δεν συνηθίζεται σε όλα τα περιβάλλοντα,
σε άλλα μόνο η προφορική αφήγηση,
ενώ σε άλλα αποθαρρύνονται γενικότερα τα παραμύθια.
Επομένως, κάποια μόνο παιδιά θα έχουν εμπειρίες
με τη δομή μιας γραπτής αφήγησης φανταστικών
γεγονότων.

Τα προβλήματα είναι εν μέρει αναπόφευκτα και εν μέρει επιλύσιμα

Αναπόφευκτα γιατί:

- Φυσικό τα παιδιά να μην κατέχουν είδη λόγου περισσότερο απαιτητικά (νοητικά, γλωσσικά, επικοινωνιακά).
- Φυσικό η εκπαίδευση να βασίζεται σε είδη λόγου απαιτητικά και διόλου οικεία, τα οποία επιλέγει ανάλογα με τους στόχους της και το περιεχόμενό της, δηλ. με βάση ποια γνωστικά αντικείμενα διδάσκονται και με ποιους τρόπους. Π.χ. η ιστορία μπορεί να διδαχτεί ως αναπαραγωγή κειμένων ή ως ανάγνωση ποικίλων πηγών και σύνθεσή τους σε εργασίες ποικίλων ειδών.

Προβλήματα επιλύσιμα:

Η εκπαίδευση μπορεί να παρέμβει για να τα λύσει
(φροντίζοντας να αμβλύνει και τις κοινωνικές ανισότητες)

Εάν βρεί απαντήσεις στο εξής ερώτημα:

1. Πώς γεφυρώνεται το χάσμα ανάμεσα σε είδη λόγου που συνηθίζονται στην καθημερινή ζωή και σε αυτά που συνηθίζονται στο σχολείο;
 - Η εκπαίδευση οφείλει φυσικά να παρέχει ικανότητες σε είδη λόγου μη οικεία και δύσκολα. Πώς όμως πιο αποτελεσματικά;
 - Απάντηση: Γεφυρώνοντας σταδιακά την απόσταση ανάμεσα στο λόγο της καθημερινής ζωής και του σχολείου. Διερευνώντας ποια είδη λόγου συνηθίζονται σε κάθε κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, χρησιμοποιώντας τα αρχικά και εμπλουτίζοντας σταδιακά τις ικανότητες των παιδιών σε είδη λόγου λιγότερο οικεία και απαραίτητα για εκπαίδευση.

ΚΡΙΣΙΜΟ ΟΜΩΣ:

Η εκπαίδευση επιλέγει είδη λόγου
όχι μόνο με αντικειμενικά κριτήρια αλλά και κοινωνικά.

Πριμοδοτεί μερικές φορές
εκείνα που είναι οικεία στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, χωρίς
αυτό να είναι απαραίτητο.

Δεν φροντίζει, με άλλα λόγια,
να γεφυρώσει το χάσμα με κατώτερα κοινωνικά στρώματα
ή να αξιοποιήσει ικανότητες παιδιών από αυτά τα στρώματα

Π.χ. διδασκαλία πρώτης ανάγνωσης με τι τύπου κείμενα;
Παιδική λογοτεχνία; Κείμενα ειδικά κατασκευασμένα για το σκοπό αυτό
όπως τα αναγνωστικά; Χρηστικά κείμενα καθημερινής ζωής όπως
ετικέτες; Μόνο τα τελευταία οικεία σε όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από
κοινωνικοπολιτισμική προέλευση. Αυτά οφείλει να αξιοποιήσει το
σχολείο όταν αρχίζει διδασκαλία γραπτού λόγου για να περάσει
σταδιακά σε πιο απαιτητικά επιστημονικά κείμενα.

Προκατειλημμένη αξιολόγηση

ει μέρους του σχολείου:

- Όταν τα παιδιά δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του, βαπτίζονται αδικαιολόγητα «γλωσσικά στερημένα».
- Όμως, μερικές φορές κατέχουν απαιτητικές ικανότητες, τις οποίες δεν προκρίνει το σχολείο στο αναλυτικό πρόγραμμα και δεν τις βλέπει συνεπώς στα παιδιά.

Π.χ. Μελέτη Heath (1983): Η ικανότητα παιδιών προσχολικής ηλικίας να διαβάζουν τιμές και ετικέτες σε μια κοινότητα φτωχών μαύρων των ΗΠΑ παραμερίζονταν από το σχολείο. Στην Α' Δημοτικού η ανάγνωση διδάσκονταν μόνο μέσα από την παιδική λογοτεχνία, η οποία ήταν όμως οικεία μόνο στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Το σχολείο παραγνώριζε επίσης την ικανότητα ειδικά των αγοριών αυτής της κοινότητας να αφηγούνται περίπλοκες ιστορίες με στοιχεία φαντασίας και ποίησης.

ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Γιατί είναι πιο απαιτητικά ορισμένα είδη λόγου;

➤ Απαιτούν γνωσιακή (ή νοητική) ωρίμανση

π.χ. για να μπορούμε να δούμε τον κόσμο από την οπτική του άλλου και έτσι να αφηγηθούμε παρέχοντας όλες τις πληροφορίες που ο συνομιλητής δεν γνωρίζει και χρειάζεται να καταλάβει (γνωσιακή αποκέντρωση κατά τον Πιαζέ).

➤ Απαιτούν προχωρημένες γλωσσικές ικανότητες

ειδικότερα γνώση αφηρημένου λεξιλογίου.

➤ Απαιτούν προχωρημένες επικοινωνιακές ικανότητες

πάνω απ' όλα κειμενικές, δηλ. ικανότητες συγκρότησης πολλών κειμενικών ειδών, ειδικά των γραπτών δοκιμίων.

Γιατί πιο δύσκολες κάποιες χρήσεις της γλώσσας ή είδη λόγου;

Για απαντήσεις στο ερώτημα,
χρήσιμο να κατηγοριοποιήσουμε
τα είδη λόγου με διάφορους τρόπους,

Η γλώσσα δηλ. πραγματώνεται με διάφορους τρόπους

π.χ. με τους εξής τρόπους:

- κοινωνικός vs. προσωπικός λόγος
- αποπλαισιωμένος vs. πλαισιωμένος λόγος
- κατευθυντικός vs. ερμηνευτικός λόγος
- αναφορικός vs. εκφραστικός λόγος

Κοινωνικός vs. προσωπικός λόγος

χρήση γλώσσας για επικοινωνία αλλά και σιέψη (Βυγιότσι)

Κοινωνικός λόγος:

επικοινωνία με άλλους

(π.χ. πρώτες συνομιλίες μικρών παιδιών με οικογένεια,
γραφή επιστημονικού κειμένου, επιστολές)

Προσωπικός λόγος:

απευθύνεται στον εαυτό

ή χρησιμεύει στην οργάνωση σιέψης και αυτοέλεγχου πράξεων

(π.χ. μονόλογοι 2χρονης όταν μόνη στο δωμάτιό της σε
έρευνα της Νέλσον, μονόλογοι 3χρονων και 4χρονων σε
παιχνίδια προσποίησης)

Πιο φυσική η χρήση της γλώσσας για επικοινωνία
Αναπτυξιακά μεταγενέστερος ο προσωπικός λόγος

Πιο φυσική η συνομιλία
(δηλ. συχνή και πρώτη)

Προσωπικός μονόλογος
αρχικά κυρίως στα παιχνίδια προσποίησης
στα μέσα της προσχολικής ηλικίας
Πιο σπάνιος

Ανάπτυξη και σημασία προσωπικού λόγου κατά τον Βυγιότσι

- Εμφανίζεται αρχικά όταν τα παιδιά στήνουν το σκηνικό παιχνιδιών προσποίησης.
- Αρχικά αλληλένδετος με πράξεις, δηλ. κινήσεις του παιδιού στο παιχνίδι.
- Δρα κατευθυντικά, υποβοηθώντας το σχεδιασμό και την εκτέλεση του σεναρίου στο παιχνίδι.
- Χωρίς τη γλώσσα αδύνατο το παιχνίδι προσποίησης: π.χ. Μελέτη 5χρονων διδύμων χωρίς γλώσσα: δεν μπορούσαν να σχεδιάσουν παιχνίδια και να αναφερθούν στο μέλλον (Luria & Yudovich 1959).
- Αναπτυξιακά ο μονόλογος παιχνιδιού καθίσταται όλο και πιο ελλειπτικός και σιωπηλός, ενώ αποδεσμεύεται από σωματικές κινήσεις. Εξαφανίζεται γύρω στα 7 έτη και εμφανίζεται σε ενήλικες μόνο σε ειδικές περιστάσεις (όταν αντιμετωπίζουν π.χ. ένα δύσκολο πρακτικά πρόβλημα όπως συναρμολόγηση συσκευής). Επί της ουσίας, ο φωναχτός προσωπικός μονόλογος μετατρέπεται σε σιωπηλό εσωτερικό λόγο, δηλ. σιέψη.
- Αντιθέτως, ο Piaget ερμηνεύει διαφορετικά το μονόλογο αυτό, δηλ. ως εγωκεντρικό. Θέση Βυγιότσι υπερισχύει όμως σήμερα.

Διάφορα είδη προσωπικού και κοινωνικού λόγου

■ Προσωπικός λόγος: πάντα μονόλογος

Όχι δομημένος κατανάγκη συντακτικά (σιωπηλή σκέψη αλλά ακόμη και σημείωμα στον εαυτό μας για υπενθύμιση κάποιου πράγματος). Σπάνιες ωστόσο οι χρήσεις οι φωναχτές. (Ακόμη και ημερολόγιο όχι κατανάγκη προσωπικός λόγος.)

■ Κοινωνικός λόγος: διάλογος και μονόλογος

- Πιο φυσικός όμως ο διάλογος και πιο εύκολος (π.χ. συνομιλία πριν από αφήγηση).
- Κοινωνικός μονόλογος αντιθέτως πολύ απαιτητικός, γιατί πρέπει να είναι επεξηγηματικός στους άλλους (π.χ. αφήγημα).

Πλαισιωμένος vs. αποπλαισιωμένος λόγος

Πλαισιωμένος λόγος:

τα λόγια χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα με άλλα μέσα
(όπως το βλέμμα, το χρώμα της φωνής, οι χειρονομίες
και γενικότερο το άμεσο φυσικό περιβάλλον)

για να δείξουν κάτι που φαίνεται συχνά.

Συνήθως ο καθημερινός διάλογος με οικεία πρόσωπα
για οικεία και απτά θέματα.

Γλώσσα του παρόντος (για το εδώ και το τώρα).

Αποπλαισιωμένος λόγος:

όταν το μήνυμα μεταφέρεται μόνο μέσα από λόγια
(π.χ. γραπτό αφήγημα, επιστημονικό κείμενο,
προσωπική επιστολή).

Γλώσσα της μετάθεσης, για φαινόμενα όχι άμεσα απτά.

Διαβαθμίσεις πλαισίωσης-αποπλαισίωσης

π.χ.

Συζήτηση στην κουζίνα για φαγητό που τρώμε →

Τηλεφωνική συνομιλία →

Προφορική αφήγηση →

Γραπτή αφήγηση →

Επιστημονικό δοκίμιο που αναφέρεται γενικευτικά στον κόσμο

Ο αποπλαισιωμένος λόγος πιο δύσκολος:

- Απαιτητικός νοητικά και λιγότερο συνηθισμένος στην καθημερινή επικοινωνία.
- Διδακτικά, γέφυρα προς την αποπλαισίωση του γραπτού λόγου, συνιστά το προφορικό αφήγημα.

Κατευθυντικός vs. ερμηνευτικός λόγος

Ο λόγος ως πράξη και ο λόγος ως περιγραφή του κόσμου

- Από νωρίς στην ανάπτυξη τόσο ο κατευθυντικός όσο και ο ερμηνευτικός λόγος, δηλ. για να κατευθύνουμε τους άλλους να κάνουν κάτι που εκπληρώνει επιθυμίες μας (προσταγές, αιτήματα κ.λπ.) και για να περιγράψουμε τον κόσμο (σχόλια, πληροφορίες).
- Η περιγραφή του κόσμου όμως ποτέ μια αντικειμενική φωτογράφιση. Πάντα μια υποκειμενική ερμηνεία του, αφαίρεση, επιλογή, εξήγηση.
- Ο κατευθυντικός λόγος εμφανίζει πιο λίγες και απλές μορφές (αλλά και εδώ διαβαθμίσεις, π.χ. οδηγίες συγγραφής επιστημονικής εργασίας περίπλοκος λόγος σε αντίθεση με μια απλή προσταγή όπως «έλα εδώ»).
- Ο ερμηνευτικός λόγος απλός μεν αρχικά (π.χ. βαβάβ! = «να ένας σκύλος»), αλλά μπορεί αργότερα να καταστεί περίπλοκος και να λάβει διάφορες μορφές (π.χ. από προφορικό κουτσομπολιό έως λογοτεχνικό και επιστημονικό κείμενο).

Εκφραστικός vs. αναφορικός λόγος

(δύο ειδοχές ερμηνευτικού λόγου)

1. **Εκφραστικός λόγος:** Υποκειμενική και συναισθηματική περιγραφή κόσμου (π.χ. λογοτεχνία, κουτσομπολιό).
 2. **Αναφορικός λόγος:** Αντικειμενική, αποστασιοποιημένη από προσωπικό βίωμα και συναίσθημα περιγραφή (π.χ. επιστημονικό κείμενο).
- ❖ Ο καθημερινός λόγος συνήθως εκφραστικός, ενώ ο σχολικός συχνά αναφορικός. Το σχολείο οφείλει κυρίως να εξοικειώσει τα παιδιά με μορφές αναφορικού λόγου που δεν είναι οικείες στα παιδιά (ειδικά με τον επιστημονικό). Ωστόσο, υπάρχουν και καθημερινές χρήσεις αναφορικού λόγου (π.χ. συνταγές μαγειρικής, λογαριασμοί, πρόγραμμα τηλεόρασης), που μπορούν να αξιοποιηθούν διδακτικά ως γέφυρα για μετάβαση στον επιστημονικό λόγο.
 - ❖ Επιπλέον, το σχολείο μπορεί να εκπαιδεύσει σε μορφές εκφραστικού λόγου όχι προσιτές όπως η λογοτεχνική γραφή.

Αφηγηματικός vs. δοκιμιακός λόγος

Αφηγηματικός

- προσωπική οπτική
- χρονική και γραμμική συχνά οργάνωση γεγονότων
- περιορισμένα στοιχεία αξιολόγησης των γεγονότων

Δοκιμιακός

- διόλου προσωπική οπτική, ειδικά στον επιστημονικό λόγο (όπου αποθαρρύνονται προσωπικές εκτιμήσεις, π.χ. χρήση 1^{ου} ενικού προσώπου σε ρήματα)
- συνεχώς αξιολογήσεις (εισαγωγή, κρίση, συμπέρασμα)
- όχι χρονική αλλά λογική και ιεραρχική οργάνωση σκέψεων (κάποιες πιο αφηρημένες και γενικές από άλλες)

Κοινωνιοπολιτισμικές διαφορές στις χρήσεις της γλώσσας

Δεν αφορούν τόσο την ίδια τη γλώσσα
(δηλ. την προφορά, το λεξιλόγιο, τη γραμματική)
όσο τις χρήσεις της.

- Η ίδια η γλώσσα μαθαίνεται εξίσου σε όλα τα κοινωνικά περιβάλλοντα. Όλα τα παιδιά κατέχουν τη γλωσσική ικανότητα. Όλες οι γλώσσες και διάλεκτοι θεωρούνται εξίσου ικανές να εκφράσουν νοήματα. Ο χαρακτηρισμός παιδιών ως «γλωσσικά στερημένα» συχνά μια προκατάληψη μόνο.
- Ωστόσο, σημαντικές κοινωνικές διαφορές στις αντιλήψεις και συνήθειες γλωσσικής επικοινωνίας: χρήσεις γλώσσας αλληλένδετες με τρόπους ζωής και αντιλήψεις/στάσεις απέναντι στα παιδιά, τη γλώσσα, την κοινωνία. Συνέπεια: Διαφορές στις επικοινωνιακές ικανότητες, ειδικότερα στα κειμενικά είδη με τα οποία είναι εξοικειωμένα τα παιδιά.

Διαφορές στους τρόπους ανατροφής

και στις αντιλήψεις για τα παιδιά (δηλ. στην κοινωνικοποίηση)

Διαφορές στις χρήσεις της γλώσσας από παιδιά,
ειδικότερα στο πόσο πολύ, με ποιους, πότε,
για ποιο θέμα και λόγο μιλούν τα παιδιά

Π.χ. σε διάφορες μελέτες:

- Στη Σαμόα παιδιά συνομιλούν κυρίως με άλλα παιδιά και ευρύτερη οικογένεια, ενώ στα μεσοαστικά στρώματα Δύσης του 20^{ού} αιώνα κυρίως με μητέρες.
- Όταν δικό τους χώρο μέσα στο σπίτι, τότε πιο πολύ μονολόγους.
- Πόσο πολύ οι μεγάλοι απευθύνονται στα παιδιά άμεσα ή μέσω τρίτων.

- Πόσο διδάσκονται άμεσα τη γλώσσα (π.χ. Αυτό το λέμε «μήλο», Πώς το λέμε αυτό; ή δίνονται οδηγίες, π.χ. «φύγε» πες της) ή αφήνονται να την ανακαλύψουν μόνα τους μέσα από τη χρήση της;
- Πόσο ενθαρρύνονται να μιλούν ή να σιωπούν; (ΗΠΑ vs. Ιαπωνία)
- Διαφορές φύλου, μεταξύ άλλων, ανάλογα με την κοινωνία: κορίτσια πιο πολύ τραγούδια, ποιηματάκια, γλωσσικά παιχνίδια όπως κορακίστικα, ενώ αγόρια πιο πολύ αφηγήσεις.
- Πόσο πολύ η επαφή με παιδιά γλωσσική ή σωματική;
- Με μωρουδίστικη ομιλία ή χωρίς;
- Εμπλουτισμός της ομιλίας των παιδιών ή όχι;
- Ενθάρρυνση γλωσσικού παιχνιδιού και φαντασίας ή όχι;
- Τι τύπου ερωτήσεις; Π.χ. μεσοαστικά στρώματα ΗΠΑ: ερωτήσεις παντού ακόμη και στο δρόμο για πολύ αυτονόητα και ερωτήσεις επεξεργασίας/κατανόησης αφηγημάτων & υποθετικές, αναλογική σκέψη (Σαν τι πράγμα είναι αυτό;).

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΕΙ ΕΜΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΝΤΑΣ ΑΔΙΚΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΩΝ «ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΣΤΕΡΗΜΕΝΑ»

- Η εκπαίδευση οφείλει να διερευνήσει τα είδη λόγου στα οποία βασίζεται και να αναρωτηθεί εάν είναι κατανάγκη απαραίτητα ή απλώς πιο οικεία στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. (δηλ. μπορεί να λειτουργήσει αλλιώς)
- Πολλές φορές τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων κατέχουν δεξιότητες απαιτητικές (π.χ. αφήγηση στους νέγρους, ποιητικό λόγο, αναλογική σκέψη...), τις οποίες όμως το σχολείο δεν αξιοποιεί ούτε αξιολογεί θετικά όπως πρέπει και δεν χρησιμοποιεί.

Παραδείγματα κοινωνικών διαφορών στις χρήσεις γλώσσας και αναπαραγωγή ανισοτήτων από εκπαίδευση

Heath (1983)

Μελέτη τριών κοινοτήτων στο Νότο ΗΠΑ.

Διαφορές:

- **Μεσοαστικά στρώματα:** διαβάζουν παιδική λογοτεχνία ακόμη και σε βρέφη. Κάνουν ερωτήσεις κατανόησης μετά την ανάγνωση ακόμη κι αν αποζητούν αυτονόητη απάντηση.
- **Φτωχοί λευκοί:** δεν διαβάζουν λογοτεχνία, δεν ενθαρρύνουν παραμύθια, αγοράζουν μόνο εκπαιδευτικά βιβλία (με αλφάβητο, πληροφορίες για τα ζώα...).
- **Φτωχοί νέγροι:** δεν διαβάζουν βιβλία, ενθαρρύνουν όμως περίπλοκες αφηγήσεις με φαντασία, παιδιά προσχολικής ηλικίας διαβάζουν τιμές και ετικέτες.

Εθνογραφική έρευνα που προκάλεσε αλλαγές στους τρόπους διδασκαλίας

Σχολείο δεκαετίας '70: αρχικά

- Εισαγωγή σε πρώτη ανάγνωση μέσω παιδικής λογοτεχνίας και ερωτήσεις κατανόησης κειμένου (δασκαλίστικες δηλ. για αυτονόητα μεταξύ άλλων) σαν αυτές που συνηθίζουν οι μεσοαστοί.
- Παιδική λογοτεχνία όμως ξένη για φτωχούς νέγρους και λευκούς, όπως και ανάγνωσή της στα παιδιά καθώς και ερωτήσεις κατανόησης ιστοριών. Μάλιστα για τους τελευταίους εμφανίζεται και ηθικά अपαράδεικτη, γιατί συνίσταται σε ιστορίες φανταστικές συνήθως.

Σχολείο δεκαετίας '80 αργότερα
μετά τη συνειδητοποίηση εκπαιδευτικών
για χρήσεις γλώσσας:

- Εισαγωγή σε πρώτη ανάγνωση με γραπτό λόγο οικείο σε όλα τα παιδιά, δηλ. ετικέτες, λογότυπους κ.λπ.
- Αποφυγή ερωτήσεων κατανόησης που αφορούν το αυτονόητο, δηλ. «διδασκτικού τύπου» (π.χ. *Πώς λεγόταν αυτό το χωριό; όταν εμφανές στον τίτλο μιας ιστορίας*).

Τέλος

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη [εδώ](#).

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Δήμητρα Κατή 2015. Δήμητρα Κατή. «Ανάπτυξη του Λόγου. Ενότητα 4: Ζητήματα γλώσσας στην Εκπαίδευση» Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ECD4/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασπειρή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνα 1: Μητέρα με παιδί. Creative Commons Attribution 2.0 Generic.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mother-Child_face_to_face.jpg.

Εικόνα 2: Πατέρας δείχνει σε παιδί ένα αντικείμενο.

<http://post40bloggers.com/feminist-dads-and-gender-equality/>. Copyrighted

Εικόνα 3: Παιδί δείχνει με το δάχτυλο. Creative Commons Attribution 2.0 Generic.

<https://www.flickr.com/photos/nuddaladden/8731470644>